

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-65-12>
УДК 373.091.64:94(477)](049.32)

Сергій Д'ячков

кандидат історичних наук, доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: s.v.dyachkov@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7884-2572>

«НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА». ПІДРУЧНИК З ІСТОРІЇ ДЛЯ 6 КЛАСУ: НЕВДАЛА СПРОБА

**Рецензія на підручник: Хлібовська, Г., Крижановська, М.,
Наумчук, О. *Історія України. Всесвітня історія: підручник
для 6 класу закладів загальної середньої освіти.***

Тернопіль: Астон, 2023. 288 с.: іл.

Рецензія присвячена підручнику Хлібовської Г., Крижановської М., Наумчук О. «Історія України. Всесвітня історія : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти» (Тернопіль: Астон, 2023), який є одним з переможців національного

Як цитувати: Д'ячков, С. «Нова українська школа». Підручник з історії для 6 класу: невдала спроба (Рецензія на підручник: Хлібовська, Г., Крижановська, М., Наумчук, О. *Історія України. Всесвітня історія: підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти.* Тернопіль: Астон, 2023. 288 с.: іл.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»,* вип. 65, 2024, с. 263–287. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-65-12>

How to cite: Dyachkov, S. The 'New Ukrainian School.' A History Textbook for the 6th Grade: A Failed Attempt (Textbook Review: Khlibov's'ka, H., Kryzhanov's'ka, M., Naumchuk, O. *Istoriia Ukrainy. Vsesvitnia istoriia: pidruchnyk dlia 6 klasu zakladiv zahal'noi serednoi osvity.* Ternopil': Aston, 2023. 288 s.: il.). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History,* no. 65, 2024, pp. 263–287. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-65-12> (In Ukrainian)

© Д'ячков С., 2024

 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

конкурсу 2023 р. На думку рецензента, визнання цього підручника переможцем є прикрим непорозумінням. Текст підручника рясніє великою кількістю фактичних, логічних та стилістичних помилок. Структура навчальної книги недостатньо продумана й дуже далека від досконалості. Намагання авторок використовувати з навчальною метою інтернет-простір, на жаль, у більшості випадків не можна визнати успішними. Треба констатувати, що підручник не відповідає вимогам «Нової української школи».

Ключові слова: підручник з історії для 6 класу, історія стародавнього світу в школі, «Нова українська школа», інновації в шкільному підручнику, використання інтернет-простору.

Автор рецензії цілком випадково звернув увагу на одного з переможців конкурсу підручників 2023 р. з історії для 6 класу [Бандровський О. Г., Власов В. С., Данилевська О. М. Історія України. Всесвітня історія. Київ : Генеза, 2023. 256 с.; Гісем О. В., Гісем О. О. Історія України. Всесвітня історія. Харків : Вид-во «Ранок», 2023. 192 с.; Могорита В. М. Історія України. Всесвітня Історія. Київ : Грамота, 2023. 256 с.; Щупак І. Я., Бурлакова О. В., Власова Н. С., Піскарьова І. О. Історія України. Всесвітня історія. Київ : УОВЦ «Оріон», 2023. 256 с.], створених у межах побудови «Нової української школи» (НУШ). Спробував почитати навчальну книгу, рекомендовану Міністерством освіти і науки України, і «відірватися вже не зміг». Результатом читання і стала ця публікація. Справді, треба належно оцінити намагання авторок підручника досягти відповідності новим вимогам, висунутим сучасним розвитком загальної середньої освіти, зокрема концептуальним засадам та принципам НУШ. Похвальним є намагання залучити учнів та учениць до комунікації, інтерактивної роботи й навчальної гри.

Серед інновацій, які запропонували авторки підручника — уведення в текст навчальної книги цікавого персонажа — дівчинки на ім'я Клію, яка є помічницею вчителя, учениць та учнів. За допомогою Клію, наприклад, розв'язано питання актуалізації знань, налаштовано інтерактивний зв'язок між учителем та учнем. До речі, рухатися

шляхами стародавньої історії можна було би за допомогою різних персонажів давньої історії, залучаючи до кожного розділу нового «помічника-екскурсовода».

Новаціям НУШ відповідають запропоновані авторками інтерактивні рубрики «Галіявина творчості», «Острів цікавинок», «Барвограй ідей». На жаль, їхній зміст часто-густо поступається задумці. Річ у тому, що кожна інновація повинна спиратися на досвід і знання, накопичені фахівцями й попередниками, а якщо цього немає, «інновація» схожа на холостий постріл — гучний і порожній. До серйозних роздумів спонукають намагання авторок підручника перенести значну частину навчання в цифровий простір. Щодо цього виникають сумніви: чи завжди шестикласник матиме досвідченого поводиря в інтернет-просторі, чи не заблукає дитина в цих джунглях, чи знайде вона правдиву й корисну стежку до знань? Авторки сподіваються, що діти обійдуть відверту маячню, яка повсюдно трапляється в інтернеті. Дивує також упевненість авторок підручника, що кожний шестикласник має смартфон з відповідною камерою та програмою розпізнавання зображень. На жаль, дійсність свідчить про те, що в Україні багато родин не мають навіть простого ноутбука та надійного доступу до інтернету.

Гонитва за інноваціями супроводжується неухважним ставленням до тексту підручника: порушується логіка подачі навчального матеріалу, немає системи у використанні різних шрифтів, у тексті параграфів не виокремлені визначення, висновки, ігноруються причинно-наслідкові зв'язки.

На жаль, рецензент вимушений нагадати авторкам підручника, що в жанрі дитячої навчальної книги необхідно суворо дотримуватися принципів історичного дослідження та оповіді й насамперед об'єктивності та історизму. Шестикласники й шестикласниці мають зрозуміти, що історичні події спираються на відповідне підґрунтя та не відбуваються випадково чи за призначенням долі, вони мають різні наслідки, позитивні та негативні характеристики. Кожна історична подія повинна вивчатися в контексті того, де, коли, чому це явище виникло, як відбувалося/розвивалося, які оцінки йому давали.

Описи історичних подій та явищ мають бути викладені за зрозумілим проблемно-хронологічним порядком.

У підручнику, що рецензується, не визначений авторський підхід до питань хронології. Тексти багатьох параграфів позбавлені посилань на будь-які дати (§§ 10, 11, 12, 24, 30, 38, 39, 42, 43, 49, 52). Чи може таке бути, щоб історичні процеси, явища, події відбувалися поза часом? Якщо так, то це вже не історія. У підручнику немає також чіткої авторської позиції щодо питань періодизації. Наприклад, в історії Стародавнього Єгипту згадано лише три великі періоди: Давнє, Середнє й Нове царства (без конкретних дат) (с. 73). В історії Давньої Греції питання періодизації взагалі зігноровано. У розділі, який присвячений історії Давнього Риму, читачам усе ж таки запропоновано усталену періодизацію давньоримської цивілізації (§ 45, с. 218).

С. 8. Перший параграф авторки підручника разом з Клію починають зі складного для дитини завдання за ілюстраціями: *«Пригадайте (?), до якого періоду всесвітньої історії вони належать. Яку сферу діяльності людини вони розкривають?»* Дитина вже з перших сторінок підручника повинна розумітися на печерному живописі, римських мозаїках, сучасних зображеннях єгипетських фараонів. Тобто дитину запитують про те, чого вона не може знати. Крім того, дві з чотирьох ілюстрацій мають хибні підписи.

С. 10–11. Авторкам не вдалося визначити *«Хронологічні межі історії Стародавнього світу»*, як це вказано в назві пункту 3 (§ 1). Читачі можуть дізнатися що *«історія Стародавнього світу поділяється на окремі відтинки — етапи. Його історія розпочинається з первісної доби»*. Також можна дізнатися, що історія Стародавнього Сходу починається з IV тис. до н. е. (дитині поки що нічого не відомо про «нашу еру»). Інших конкретних дат у тексті немає. Коли закінчується історія Стародавнього світу, авторки від читачів приховали.

С. 15. *«Стрічка часу»*. Украй невдалий малюнок-схема: дрібні цифри, шрифти, незрозумілий вибір кольорів умовних позначень. На «Галаявині творчості» до стрічки не запропоновано жодного завдання для закріплення розуміння зміни ер. У поясненні жодного слова немає про зворотній відлік часу до н. е.

С. 17. § 3. «... розгляньте ілюстрації. Поміркуйте, яку теорію походження людини вони відображають». — Не зрозуміло, як дві картини Зденека Буріана, на котрих ми бачимо «людину вмілу» та неандертальців, ілюструють будь-яку теорію походження!

С. 51–55. § 10 «Форми організації первісних спільнот». § 11 Практичні знання первісних людей. § 12 Мистецтво та вірування за первісної доби. — У трьох параграфах підручника з історії немає жодного посилання на час, жодної дати — ані абсолютної, ані відносної. Цікавий та корисний зміст § 11 повністю знецінений, бо не містить жодної дати. Усі відкриття та здобутки — від використання вогню до винаходу колеса — належать абстрактним «первісним людям». Здається, що авторки забули про жанр свого тексту, забули, що пишуть підручник з історії, яка відбувалася в часі.

С. 77. *Володарі доби Середнього царства були значно слабшими, ніж в епоху Будівників пірамід.* — Виходить, що в період Середнього царства піраміди не будували? Це не так. І головне: коли це все відбувалося? Два пункти § 16 (1. Єгипет під владою гіксосів. 2. На шляху до імперії) не містять жодної дати. До речі, авторки не намагаються пояснити, що воно таке — «імперія». Термін уживано вперше.

У тексті підручника спостерігаємо посилену увагу до питань мілітаризму. Шість параграфів присвячені винятково воєнній тематиці (§§ 35, 36, 37, 47, 49, 50). Ця не дуже зрозуміла мілітаризація змісту підручника призводить до численних повторів. Наприклад, про Пунічні війни йдеться у § 47 (с. 227–228), а також у § 50 (с. 242). Про воєнні досягнення імператора Траяна читаємо в § 48 (с. 234) та у § 50 (с. 243) та ін.

Уже другий параграф розділу 3 «Давня Греція та її сусіди» присвячено рабству в Давній Греції (§ 30). Текст цього параграфа можна було би сміливо розміщати в радянських підручниках. За змістом він майже повністю збігається з текстами підручників Ф. П. Коровкіна радянського періоду й повною мірою відповідає марксистській теорії прогресивної зміни соціально-економічних формацій: «Поява рабства

в Давній Греції зумовила перехід від первісності до рабовласництва» (с. 146). У § 33 розглянуто наслідки реформ Солона. Авторки підкреслюють, що «...як аристократи, так і демос були однаково зацікавлені в збереженні рабства, адже раби виконували великий обсяг робіт задарма. Так само всі громадяни були зацікавлені в зміцненні Афінської держави, яка підтримувала рабовласництво» (с. 160). Марксистських установ стосовно рабовласництва авторки дотримуються також у розділі про Стародавній Рим: «Полководців підтримували рабовласники, оскільки бачили силу, здатну вберегти їх від повстань» (с. 228); «Рабовласницька система, яка існувала в Римській державі, ... не стимулювала римських громадян до розробки винаходів, удосконалення знарядь праці» (с. 234). Останнє твердження зовсім не відповідає дійсності. Фахівці одноставно підкреслюють дуже високий рівень новачій, упроваджених у той час у сільському господарстві та ремеслі, римські споруди вражають своїми розмірами й технічною досконалістю. Про «революцію рабів» авторки не розповіли, мабуть, тому, що просто не вистачило місця на сторінках підручника.

Треба підкреслити, що розташування навчального матеріалу з історії Давньої Греції та Давнього Риму за модульною навчальною програмою І. Я. Щупака і співавторів неприємно дивує (Щупак І. Я., Бурлака О. В., Майорський В. В., Мелещенко Т. В., Піскарьова І. О. «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти рекомендовано МОН України (наказ МОН України від 12.07.2021 № 795). Слідуючи за цією програмою, авторки підручника спершу звертають увагу на розвиток рабства (§ 30). Питання давньогрецької релігії, міфології, культури в цілому, які становлять підвалини сучасної європейської цивілізації, без розуміння яких неможливо повною мірою з'ясувати найважливіші проблеми історії античної Греції, автори програми, а за ними й авторки підручника, відсунули на периферію відповідних розділів (§ 42, 43, 54, 55). Логічні непорозуміння вражають. Спочатку авторки розповідають про родину та виховання в Греції та Римі, а через два три параграфи — про культуру та релігію. Звідси численні повтори.

Наприклад, у § 42 *Освіта і наука в Давній Греції* (с. 201–205) удруге розказано про освіту та виховання в давніх греків (див. с. 184–185). Через це викладання та вивчення більшості проблем історії Греції та Риму за цією програмою часто-густо гальмується необхідністю пояснювати, хто такі Тесей, Егей, Мінос, що таке «Іліада» та «Одіссея», Афіни й таке інше.

У параграфах, присвячених розвитку освіти, науки, мистецтва, культури в цілому, авторки пропонують незрозумілу мішанину — разом зібрані мудреці, творці, митці, витвори різних епох та країн. Наприклад, у розділах з історії Давньої Греції змішали витвори й досягнення кількох періодів: архаїки, класики, еллінізму. Відповідно сформульовано незрозумілі й некоректні питання: «*Що було основною темою в давньогрецькій скульптурі?*» і шестикласникам запропоновано за ілюстраціями порівняти куросів і кор (архаїка, VIII–VII ст. до н. е.; потужний вплив давньоєгипетського мистецтва) з витворами Праксителя (IV ст. до н. е.). Дуже цікаво, що саме очікують почути у відповідях дітей авторки запитання?

Загалом численні недоліки й похибки підручника можна об'єднати в кілька груп.

Методичні та структурні негаразди

С. 9. Періодизацію всесвітньої історії було б доцільніше пропонувати дітям у вигляді різнокольорової таблиці або схеми. Просте перерахування періодів всесвітньої історії з використанням латинських цифр складно зрозуміти та засвоїти, тим більше, що за програмою НУШ римські цифри в нашій школі не вивчають. Також простим перерахуванням періодів дитині пропонують археологічну періодизацію, лише виділивши її напівгрубим шрифтом.

С. 16. *Розділ 1. Життя людей у первісні часи.* — Розділ починається з картини З. Буріана, на якій зображено родову общину людини розумної. Авторки, не вагаючись, пропонують скласти невеличку розповідь про «кроманьйонців», які жили в «пізньому палеоліті». Про кроманьйонців та пізній палеоліт дитина щось дізнається лише через три параграфи.

С. 16–17. У пункті 1 § 3 йдеться про теорії походження людини. Авторки розповідають про різні теорії походження людини, але скромно мовчать про те, якої теорії дотримуються вони і яка саме теорія викладена на сторінках підручника. Пункт 1 закінчується дивно: *«жодна з теорій походження людини не сприймається як доведена»*.

С. 26–33. §§ 5–6 значною мірою переказують зміст § 4.

С. 39. *Острів цікавинок*. Після перегляду відео за відповідним посиланням запропоновано дати відповіді на запитання.

1. *Що виникло раніше: місто Рим, місто Вавилон, трипільські протоміста? Про що це свідчить?* — Питання вкрай некоректне. Передусім авторки не пояснюють, що таке «протомісто». По-друге, у тексті підручника немає жодної конкретної дати «виникнення» трипільських великих поселень. Нам відомо, що Вавилон уперше згаданий у III тис. до н. е. та існував чотири тисячі років. На місці Риму перше поселення з'явилося у X ст. до н. е., місто існує й до сьогодні, а от великі поселення трипільців не існували більше століття. Що ми порівнюємо?

2. *Назвіть 3-4 факти, про які ви дізналися з відеосюжету про трипільську цивілізацію.* — Хто довів, що трипільська археологічна культура є цивілізацією? Де в підручнику йдеться про «цивілізацію»? Жодної виразної ознаки цивілізації ані в підручнику, ані в «кіно» немає. Звідки дитина знає, що це таке? Лише через п'ять параграфів учням буде запропоноване куце й убоге визначення цивілізації.

С. 47. § 10 *«Форми організації первісних спільнот»*. — Дуже невдала, незрозуміла для шестикласників «псевдонаукова» назва параграфа. Крім того, за текстом параграфа всі зміни в «організації первісних спільнот» відбуваються поза межами часу. Скільки знадобилося часу, щоб первісна людина пройшла шлях *від стада до племені*, — невідомо, мабуть, три роки, бо це так довго для одинадцятирічної людини!

С. 47. У § 10 назва першого пункту *«Людське стадо й родова община»* не відповідає змісту. Третина тексту пункту присвячена племені, зборам племені, раді старійшин, вождям! Щодо людського стада та родової общини, то про це вже йшлося у § 6 (с. 32).

С. 64. *Барвограй ідей*. Уже на першому уроці за розділом 2 «Цивілізації Стародавнього Сходу» дитина повинна знати про шість найдавніших цивілізацій та вказати, що Критська та Мікенська цивілізації не належать до регіону Стародавнього Сходу! Авторки також передбачають існування якоїсь «Передньоазійської цивілізації», котра, на їхню думку, містить Шумер, Аккад, держави ассирійців, хетів, сирійців, палестинців (?), що нагадує цивілізаційний вінегрет, але не дуже їстівний.

С. 100. *Фінікійці: ті, що фарбують у пурпуровий колір*. — Українська не мала назва параграфа. Фінікійці все ж таки відомі як мешканці великих торгових міст, що тривалий час тримали під контролем міжконтинентальну торгівлю Стародавнього світу. Фінікія — це мореплавство та піратство, колоніальна експансія, перша абетка.

С. 113–117. § 24. *«Культурні здобутки цивілізацій Передньої Азії»*. — Авторки все ж таки визнають, що в Передній Азії були кілька цивілізацій (див. с. 64). Помітну частину тексту авторки вимушені присвятити пам'яткам та здобуткам **Ассирії** (палац Саргона II у Дур-Шаррукані, палац та бібліотека Ашшурбаніпала в Ніневії), яку автори програми І. Я. Щупак і співавторки вилучили з навчальної програми.

С. 149–153. § 31. *Перша європейська цивілізація*. — Авторки чомусь вирішили, що Критська та Мікенська цивілізації належать до «першої європейської цивілізації», хоча фахівці давно і впевнено розрізняють їх між собою, хоча б на підставі двох принципово різних систем письма. Крім того, Мікенська цивілізація утримувала обширні володіння в Малій Азії, тобто вона не зовсім «європейська». Доведено, що мінойці навіть не були греками. Іноді ці цивілізації справедливо називають «палацовими». До речі, жодного зображення палацу або фортеці (що характерно для ахейської цивілізації) авторки не пропонують.

С. 151. *Отже Генріх Шліман відкрив Мікенську цивілізацію, або Ахейську Грецію*. — Шліман розкопував Трою, Мікени, Тиринф і в такий спосіб відкрив Мікенську цивілізацію. Тепер зрозуміло, що цивілізацій все ж таки було дві. Яка ж із них «перша європейська»?

С. 163–167. § 34 «Давня Спарта — приклад олігархічної держави». — Авторки фактично обійшлися без зайвої хронології. Читачам нагадали, що завойовники-дорійці «встановили своє панування на землях усієї Давньої Греції», що не відповідає дійсності, бо вони контролювали лише південно-східну частину Пелопоннесу. У тексті параграфа не згадується жодна постать, навіть для Лікурга не знайшлося місця.

С. 168. «... розгляньте ілюстрації. Назвіть роди й види військ, які існували в Елладі. Висловіте припущення, яке з цих військ було найдієвішим». — Досить складне завдання для шестикласника. Тим більше, що в тексті не згадано «роди військ».

С. 181. 3 джерела народної мудрості. — Авторки підручника вважають вислови Александра Македонського «джерелом народної мудрості». До речі, зовсім не обов'язково довіряти Плутарху, бо сам він ці вислови не чув. До того ж, чи повинний шестикласник знати, хто такі Арістотель та Парменіон, яких уперше згадано в «документі»?

С. 199. Зокрема, в Ольвії побував «батько історії» Геродот. ... Громадяни міст відвідували театри в Ольвії, Тирі, Пантікапеї. — Хто такий Геродот і чому він «батько історії» пояснень немає, вони будуть лише на с. 203. Коли Геродот жив та мандрував, учні зможуть дізнатися лише за допомогою вчителя або інших джерел. Про театри в згаданих містах ми можемо говорити лише із певним ступенем припущення. На сьогодні залишки театру в античних містах Північного Причорномор'я знайдені лише в Херсонесі Таврійському, який чомусь не згадується.

С. 218. § 45. Природа і населення Апеннінського півострова. — Назва не відповідає змісту. Перший пункт параграфа називається «Наукові дослідження давньоримської цивілізації».

С. 218. Висловіте припущення, якими видами господарювання займалися жителі Апеннінського півострова. — Запропоновано два (!) малюнки, які можуть ілюструвати будь-що: туризм, рибальство, скотарство, альпінізм, але жодного натяку на рільництво.

С. 227–230. § 47. Воєнна експансія Риму. — Черговий приклад структурних негараздів, бо назва параграфа не відповідає його

змісту. Пункт 2 присвячений громадянським війнам у Римі, а пункт 3 розповідає про диктатуру Юлія Цезаря. Отже, у параграфі йдеться передусім про соціально-політичну боротьбу в Римській республіці.

С. 228. *За допомогою програми розпізнання дізнайтеся, що або кого на них зображено. Яке історичне явище об'єднує ці зображення? Складіть історичну довідку про дану подію.* — Яскравий приклад, як авторки підручника перекладають свою роботу на інтернет-простір, де доросла людина не завжди може розібратися. Крім того, відтворені на зображеннях Ганнібал, Сципійон Африканський, перехід пунів через Альпи, штурм Карфагена в тексті підручника не згадані зовсім. Як дитині розібратися, як «історичне явище» може бути «даною подією»?

С. 232. *Барвограй ідей. «Август отримав Рим цегляним, а залишив його мармуровим». Здійсніть віртуальну екскурсію імператорським Римом, скориставшись QR-кодом або покликанням ..., й переконайтеся в правдивості слів римського історика.* — Украй дивне завдання. Річ у тому, що Август пішов з життя на початку I ст. н. е., а макет Риму, який демонструють за покликанням, датовано початком IV ст. н. е. Більшість запропонованих будівель не стосуються Августа.

С. 248. *Пункт 3. Права й обов'язки громадян у Римі. Соціальний захист населення.* — Зміст не відповідає назві. Половина тексту пункту присвячена статусу рабів: «У жодній країні Стародавнього світу не було такої великої кількості рабів і такого жорстокого ставлення до них ... Тому раби масово повставали». Раби не були громадянами, соціальний захист на них не поширювався.

С. 257. § 53. *Рим та його мешканці. Пункт 3. Видовища в Римі.* — Найбільший з трьох абзаців тексту цього пункту розповідає про повстання Спартака (?). Спершу про це повстання згадували у § 47 (с. 228). До чого тут «видовища в Римі»?

С. 266. *Звали Спасителя Ісус. Він народився в провінції Юдея.* — Де це? Коли це? Пояснень немає.

С. 269–273. § 56. *Сусіди Давнього Риму.* — Дуже невдала назва параграфа, бо він розповідає про Велике переселення народів та загибель Західної Римської імперії. У тексті немає пояснень,

що загинула саме Західна Римська імперія, а східна частина імперії буде мати ще славу тисячолітню історію.

Ілюстрації

Обкладинку підручника «Історія України. Всесвітня історія» прикрашають зображення видатних пам'яток історії Стародавнього світу у творчості митців Нового часу. Зрозуміло, що такі ілюстрації формують спотворене уявлення про культурні досягнення східних та античної цивілізацій. Крім того, жодного натяку на давню історію українських земель на обкладинці немає.

Підручник позбавлений схем, таблиць та інших видів наочності, наявні лише невеличкі ілюстрації поганої якості. Багато підписів до ілюстрацій містять фактичні помилки. Вони не мають нумерації, тому посилання з тексту до потрібної ілюстрації ускладнено. Якість поліграфії та сюжети більшості зображень могли би бути кращими, в окремих випадках такі ілюстрації ставлять під сумнів можливість виконання завдань, які запропонували авторки. Деякі параграфи підручника позбавлені ілюстрацій взагалі або їх відверто не вистачає (§ 3). Немає системи в підписах під малюнками, у деяких випадках вказано авторів реконструкцій або джерела ілюстрацій (с. 41, 133), у більшості інших ситуацій авторів реконструкцій та малюнків не згадано.

С. 8. Під ілюстрацією, на якій зображений розпис відомої етрусської гробниці Триклінія (V ст. до н. е.), стверджується, що це «Живопис Давньої Греції».

С. 23. Карта «Перші люди на Землі». Печера *Тешік-Таш* розташована не в Пакистані, а в Узбекистані, її досліджував радянський археолог О. П. Окладников. За умовними позначками виходить, що вченим відомо лише два (?) місця, де знайдено рештки первісних людей — на Алясці та в Китаї.

С. 26. Карта без назви. Назвіть континент, який зображений. Висловіте припущення, як цей континент пов'язаний із темою уроку. — Запропоновано карту сучасної Африки чомусь без північного узбережжя, Африканського рогу та острова Мадагаскар. На ній різними кольорами зображено районування сучасних держав:

Південна Африка, Судан, Східна Африка та ін. Не зрозуміло, як ця карта може бути пов'язана з темою уроку про життя й заняття первісних людей.

С. 44. *Карта «Трипільська та середньостогівська культури»*. — Наскільки доречні грецькі назви Чорного та Азовського морів для IV — III тис. до н. е.? Греки тут з'являються лише через дві тисячі років.

С. 63. Сучасний малюнок, на якому зображена шумерська школа, але стверджується, що це «Ремісничі майстерні».

С. 66. На ілюстрації зображено єгипетські ієрогліфи, але стверджується, що це «Клинопис».

С. 68. *Карта Стародавнього Єгипту без назви*. Великі піраміди й Сфінкс чомусь опинилися на узбережжі Середземного моря. Оаза Амона на карті розташована значно південніше від місцезнаходження реального об'єкта.

С. 80. *Карта «Давній Єгипет»*. Зміст карти не дає відповіді на запитання до неї. Наприклад, у питанні 1 запропоновано віднайти територію, на яку поширювалася влада гіксосів. Умовне позначення вторгнення гіксосів (фіолетова стрілочка) за напрямком не збігається з інформацією з тексту параграфа. На карті нема територій, на які поширилася влада Рамзеса II. Велика плутанина з назвами держав та країн. Серед держав (судячи за шрифтом) вказані Сирія, Нижній Єгипет, Верхній Єгипет, Нубія, Ефіопія, Лівія, але ж це країни, а не держави. Вказане місто *Гераклесполь* — треба Гераклеополь.

С. 95. *«Вавилонська вежа»*. *Картина Пітера Брейгеля Старшого*. Не вказано, що художник створив своє полотно через дві тисячі років після руйнування вежі. Тобто ми демонструємо дітям художню фантазії видатного митця XVI ст. щодо будівництва вежі за біблійним сюжетом.

С. 95. *Фрагмент реконструйованої брами вавилонської цариці Іштар*. — Без коментарів. Утім, в іншому випадку авторки таки визнали Іштар богинею кохання та родючості (с. 115).

С. 101. *Острів цікавинок*. Зображений корабель визначений як *«Фінікійська трирема»*. Насправді це звичайне торговельне судно.

С. 133. Малюнки преамбули до § 28 «Релігія і культура Давнього Китаю» мають дуже низьку якість. «Бронзовий посуд» (треба «посудина») обрізаний знизу. «Виріб з нефриту» — обрізаний зверху.

С. 142. Карта «Давня Греція». Умовні позначення до карти не повною мірою відповідають її змісту.

1. Немає пояснень щодо території Критської цивілізації.
2. Немає пояснень умовних позначок Афін, Кноса.
3. Не зрозуміло, що саме позначено на карті білими колами.
4. До центрів Мікенської цивілізації не увійшли Спарта, Афіни, Фіви, Орхомен, Іюлк.

С. 152. *Барвограй ідей. Кліо знайшла вироби ахейських ремісників і вражена їхньою майстерністю.* — Серед «виробів ахейських ремісників» запропоновано зображення діадеми зі «скарбу Пріама», який знайшов Г. Шліман. Цей скарб датується епохою бронзи (2400–2200 рр. до н. е.), тобто він на тисячу років старший за будь-якого ахейця. Світлина голови бика з Британського музею в Лондоні дуже невдала, бо на ній не можна розгледити отвір, через який витікала рідина під час жертвопринесень. Не розумію, що про це зможе розповісти шестикласник.

С. 156. *Карта «Велика грецька колонізація (VIII — VI ст. до н. е.)».* — На карті Афіни та Спарта позначені як міста, що заснували значну кількість колоній. Це твердження не відповідає дійсності. Ані в Аттиці, ані в Спарті потреби в «значній кількості колоній» у цей період не було. Афіни почали виводити колонії значно пізніше.

С. 167. Вкрай невдалим є використання картини французького художника «Спартанка передає щит своєму синові». Зміст картини не має нічого спільного з реаліями спартанського суспільства класичного періоду. У дітей формується помилкове уявлення про давню Спарту, насичене романтизмом першої половини XIX ст.

С. 170. Учням запропоновано реконструктивне зображення македонської фаланги, хоч у тексті параграфа йдеться про грецьку фалангу. Це зовсім різні речі. Використання македонської фаланги було обмежено в часі та просторі.

С. 172–176. § 36. *Персько-грецькі війни*. — Виявляється, що цю тему можна вивчати й викладати без карт та схем у підручнику (Марафон, Фермопіли, Саламін, Платеї).

С. 193. *Карта Велика Скіфія*. На карті позначена грецька колонія *Капос-Лімен* — потрібно Калос-Лімен.

С. 254. *Барвограй ідей*. *Серед малюнків, які треба розглянути за допомогою смартфона, зображені римляни, які бенкетують, лежачи на животі*. Це неможливо з погляду фізіології людини. Римляни справді лежали біля трапезних столиків, але вони лежали на боці, спираючись на руку.

С. 256. *Барвограй ідей*. *Разом з Кліо розгляньте споруди, побудовані в Римі (§ 53. Рим та його мешканці)*. — Запропоновано дві світлини. Одна з них дуже поганої якості, але зрозуміло, що це якась тріумфальна арка. На другій світлині зображений акведук Пон-дю-Гар (Франція). До чого тут Рим?

С. 263. *Основним скульптурним зображенням став індивідуальний портрет*. — Це так, але в підручнику немає жодної ілюстрації.

С. 263. § 53. *Культура Давнього Риму*. *Підпис під малюнком: Жіночі фігури*. *Мрамурові тіла натирали сумішшю шафрану й молока, щоб надати їм тілесного кольору*. — На світлині зображені давньогрецькі кори архаїчного періоду.

С. 269–273. § 56. *Сусіди Давнього Риму*. — Битву на Каталаунських полях та облогу Рима Аларіхом проілюстровано чомусь середньовічними мініатюрами (с. 271, 272), що додає відповідних труднощів для вчителів та учнів. Параграф присвячено Великому переселенню народів та загибелі Західної Римської імперії, але текст параграфа не містить відповідної карти. І навпаки, карта «Велике розселення слов'ян» вміщена тричі (с. 275, 279, 287).

Зневажливе ставлення до термінології

С. 9. *Історія України є частиною світової історії*. — Мабуть, «світову історію» авторки прирівнюють до «всесвітньої історії»?

С. 18–19. «...людина походить із тваринного світу і мала спільних предків із людиноподібними приматами» (термін «примат»

уживається без коментарів та пояснень). «Найдавнішими з них були австралопітеки (у перекладі з латинської «південні примати»)». — У перекладі з латини та давньогрецької — «південні мавпи».

С. 20. Близько 40 тисяч років тому неандертальці зникли [чому?]. Як свідчать скам'янілості [це палеонтологічний термін], одним із останніх місць їхнього поселення був **Гібралтар**. — Гібралтар — це що? Де це?

С. 21. Переселенню давніх людей на нові землі сприяла також конкуренція між племенами. — Ідеться про початок останнього льодовикового періоду. Про які племена в цей час може йтися?

С. 38. Трипільську археологічну культуру в 1896 році відкрив археолог Вікентій Хвойка. — Жодних пояснень поняття «археологічна культура» авторки шестикласникам не пропонують.

С. 107. Юдаїзм став найдавнішою монотеїстичною релігією. — Що таке «монотеїстична релігія» дитина повинна розібратися самотужки.

С. 121. Ашока сприяв будівництву іригаційних споруд, чисельних лікарень у містах. Він запровадив єдину релігію — **буддизм**. — Що таке буддизм шестикласники поки ще не знають, але дізналися про його «засновника». До речі, буддизм як віровчення склався на межі VI–V ст. до н. е.

С. 125. Найнижча з-поміж них — каста **недоторканих**. — Недоторкани (чандала) не є кастою, вони знаходяться за межами варново-кастової системи Індії, тому що були створені зі шматочків бруду, що прилип до стоп ніг першолюднни Пуруші.

С. 131. Імператор розширив її кордони, забезпечив безперешкодний перехід торговельним караванам. Так було започатковано **Великий шовковий шлях**. — Жодних пояснень щодо функції шляху, куди він вів, для чого призначався. Великий Шовковий шлях позначений на карті «Давня Індія» (с. 120).

С. 172. Авторки підручника називають Персію «**могутньою й впливовою військовою державою**». — Це визначення використовується лише один раз, і немає пояснень, чому саме «військовою»? Що воно таке?

*С. 182. Правила в них колишні соратники й полководці Александра. За походженням вони були греками, тобто еллінами. Тому держави, на які розпалася імперія Александра Македонського, називають елліністичними. — Це нове й дуже цікаве слово у визначенні еллінізму! Старий Й. Г. Дройзен, який увів цей термін у науку про античність, мабуть, перевернувся в труні. На жаль, з новим трактуванням не можна погодитися, бо «соратники й полководці», тобто *діадохи* (Птоломей, Селевк, Лісімах), були друзями дитинства Александра, і так, як і він, вони були македонцями. Невипадково останню династію фараонів незалежного Єгипту — Птолемеїв — називають македонською.*

С. 192. Скіфи першими на території України створили державу — Велику Скіфію. С. 193. Там вони створили державу Мала Скіфія. — Таких держав — Велика та Мала Скіфія — не існувало. Сучасні дослідники використовують ці терміни для визначення політичних утворень скіфів, що виникли на землях сучасної України. Тобто це не «держави», а країни — певні географічні території, де жили племена скіфів. Саме в такому значенні використовує цей термін Геродот.

С. 226. Коли народний трибун не погоджувався з рішенням консулів, він міг дане розпорядження скасувати, виголосивши слова «вето» ... — У Давньому Римі «вето» народних трибунів стосувалось рішень сенату (!), бо саме він утримував законодавчу владу.

С. 260. В енциклопедіях записували відомості, нагромаджені в різних сферах знань. — Першу енциклопедію було створено в середині XVIII ст. н. е.

Інтернет-непорозуміння

С. 10. Острів цікавинок. «2. Використовуючи інтернет-ресурси, здійсніть віртуальну екскурсію в Національний музей Данії, що в місті Копенгаген». — Чи зможе дитина виконати це завдання без добре підготовленого знавця іноземних мов та історії? Спробував. Нічого з цього питання українською мовою не знайшов.

С. 20. Галявина творчості. Запропоновано обговорити проблему походження людини, спираючись на відео за покликанням <https://cutt.ly/Y6ADqAw> або за відповідним QR-кодом. Там розміщено якісну комп'ютерну графіку перетворення «обличчя» найдавнішого примата на сучасну людину. Однак слід розуміти, що ця фантазія комп'ютерних дизайнерів ілюструє однолінійну еволюцію людини, від якої сучасна наука давно вже відмовилася. Звісно, що це зауваження доцільне лише в тому разі, якщо авторки дотримуються наукової теорії походження людини.

С. 28. Острів цікавинок. Перегляньте відео за покликанням <https://cutt.ly/36AGiOv>. Авторки пропонують поширену серед загалу облуду про полювання людини розумної на мамонтів за допомогою облави. Давно встановлено безпідставність таких реконструкцій. Наприклад, складно уявити, щоб стадо сучасних африканських (або індійських) слонів злякалося купки мавп.

С. 150. «Острів цікавинок» обіцяє ознайомити учнів чи то з палацом у Кноссі, чи то з фресками цього палацу, але за покликанням <https://cutt.ly/SZXJdUd> ознайомитися з палацом не виходить, а за відповідним QR-кодом на цій сторінці читачі можуть лише почути дивний голос Етці.

С. 175. Галявина творчості. Авторки підручника пропонують розглянути постер до американської стрічки «300 спартанців» за відповідним покликанням або за QR-кодом (кліпмейкер Зак Снайдер, 2006). Не дуже зрозуміло, як голлівудський фентезі-бойовик, створений за коміксом, може сприяти вивченню реальних історичних подій, виховувати любов до батьківщини, повагу до справжнього героїзму. Дійові особи стрічки не мають нічого спільного з героями та учасниками Фермопільського бойовища.

Незрозумілі та помилкові твердження. Стилистичні огріхи.

С. 8. Всесвітня історія є частиною історії, яка вивчає життя людей від давнини до сучасності. — Мабуть, всесвітня історія є частиною галактичної історії ...

С. 22. По тому «людина розумна» почала заселяти решту частин світу планети Земля: ... Розселення людей тривало понад 1,5 мільйона років. — Виходить, що «людина розумна» існує більше мільйона років.

С. 22. Одна з найдавніших стоянок предків людей в Україні була розташована біля села Королево на Закарпатті. — За археологічною класифікацією пам'ятка біля села Королево є скупченням артефактів, а не «стоянкою».

С. 38. Трипільці жили в укріплених поселеннях. — «Укріплене поселення» передбачає якісь фортифікаційні споруди: мури, вежі, брами, рови, вали. Нічого такого на трипільських поселеннях археологічні дослідження не зафіксували.

С. 65. Життя людей у цей час (?) значною мірою залежало від природи. — Життя людей завжди залежить від природи.

Мешканці річкових долин налагодили зв'язки з жителями гір, де були запаси руд і солі. Дуже цікаво дізнатися про хоч одне родовище солі в горах східних країн (?)

С. 67. Острів цікавинок. У тексті цікавинки стверджується, що на камені з Розетти «були викарбувані старовинні тексти трьома давніми мовами». — Нагадуємо, що текст був один (!), записаний єгипетськими ієрогліфами, демотичним письмом, а також давньогрецькою мовою. Ж.-Ф. Шампольйон прочитав лише кілька слів. Але в тексті підручника проголошується, що він «знайшов ключ до розуміння ієрогліфічної мови і культури». Не дуже зрозуміло, що це таке. Ієрогліфічним може бути лише письмо, а не мова та культура.

С. 75. Острів цікавинок, присвячений піраміді Хеопса. Тут чомусь ідеться про розкопки Г. Картера та відкриття гробниці фараона Тутанхамона. Авторки роблять висновок: «Піраміди — пам'ятники не лише могутності монарха, але й велетенській людській праці, що створила споруди». — Отже, дитина буде ототожнювати гробницю Тутанхамона з пірамідами. Насправді гробниця Тутанхамона розташована в «Долині царів» на відстані близько 800 км від піраміди Хеопса.

С. 95. Подекуди тут росли фінікові пальми. Головна споруда міста — **Вавилонська вежа**, яка, за свідченнями грецького історика

Геродота, стояла посеред квадратної площі й мала вісім сходинок — Немає змістовного зв'язку між двома реченнями одного абзацу. Хто такий Геродот і коли він бачив оту вежу, залишається невідомим для читача. Вежа складалася все ж таки не з восьми «сходинок», а з восьми ярусів.

С. 95. За правління Хаммурапі в державі з'явилися перші писані закони, які замінили звичаєве право. — Закони Хаммурапі не були першими писаними. Відомі закони Урунімгіні (XXIV ст. до н. е.), закони Ешнуни (XIX — XVIII ст. до н. е.) та ін.

С. 101. Острів цікавинок. Один такий корабель міг взяти вантаж у двадцять тисяч тонн (!). — Вказана вантажопідйомність характерна для сучасних суден, для фінікійських кораблів можливим був вантаж до 250 тонн.

С. 105. Згодом сюди прийшли кочові народи ібрі — зарічні люди. Так називали давніх євреїв (від старосврейського слова «івріш» — окраїна). Цей народ мешкав на околиці (?) Палестини, на береговій смузі.

Згодом євреї опинилися (?) в Єгипті. Там вони займалися ремеслом, будівництвом. Через деякий час фараон відпустив (?) євреїв на Батьківщину. — Загадковий текст. Дуже складно зрозуміти, що саме трапилось з ібрі-євреями. Коли це трапилось й чому?

С. 108. У IV столітті до нашої ери єврейські землі [де це?] захопив Александр Македонський [хто це?]. Востаннє [?] в той час [це коли?] територією Палестини володіла Римська імперія [що це?]. — Такий «глибокий» текст розрахований на дуже підготовленого читача.

С. 108. Острів цікавинок. Її назва [Біблії] походить від фінікійського міста Бібл, жителі якого одними з перших почали виробляти папір. Книги з паперу стали називати бібліями. — «Нове слово» в дослідженнях близькосхідної давнини. За авторками виходить, що фінікійці на тисячу років випередили китайців у створенні паперу. Насправді, місто Бібл відіграло важливу посередницьку роль у торгівлі єгипетським папірусом у країнах Східного Середземномор'я. Зовсім іншу, правильну інтерпретацію міста Бібла та книги Біблії авторки пропонують на с. 201.

С. 130. *По верхів'ю муру [Китайська стіна] пролягав широкий кам'яний шлях, на якому могли розминутися дві колісниці.* — Ці відомості не відповідають дійсності. За даними «мультика», який пропонують авторки за покликанням та QR-кодом, ширина стіни становила лише 4–5 метрів. Значна частина споруди розташована в гірській місцевості, й верхня площина стіни має східчасту форму, пересування нею на колісниці взагалі не є можливим. І головне, навіщо ганяти колісницю верхів'ями муру? Чи можна в такий спосіб битися з ворогами?

С. 135. *Спочатку писали пензликами на дощечках із бамбука або деревини та шовкових полотнах.* — Спочатку китайське письмо вирізали на кістках великих тварин та панцирах черепах.

С. 137. *Монументальною пам'яткою стала гробниця імператора Цінг Ши Хуан-ді. Стіни підземної усипальниці оздоблені нефритом і мармуровими плитами, на підлозі є карта Китаю, викладена кольоровим камінням.* — Некоректна інформація. Гробниця й досі не розкопана. Все, що нам відомо про неї, описано істориком Сима Цянем, але він цього бачити не міг.

С. 146. *«... коли племена дорійців завоювали область Лаконіку, то всіх її мешканців перетворили на рабів-ілотів».* — Ототожнювати рабів та ілотів неприпустимо. Статус ілотів принципово відрізнявся від статусу класичного раба.

С. 149. *Учені вважають, що міста були центрами чотирьох держав на острові, які вдалося об'єднати правителю Кносса — Міносу.* — Насправді вчені вважають, що весь Крит підкорявся єдиному правителю, про що переконливо свідчить відсутність будь-яких фортифікаційних споруд навколо палаців. Невідомо з яких джерел авторки дійшли, що Кносс, Фест, Маллія, Агія-Тріада були саме «давньогрецькими містами»? Нічого давньогрецького серед пам'яток цих міст немає. Лінійне письмо А, яке, до речі, не прочитане саме тому, що воно не належить давньогрецькій мові, на відміну від письма В. Невідомо, які підстави в авторок підручника вважати, що саме «легендарний правитель Мінос» об'єднав, мабуть, також «легендарні» чотири держави на Криті.

С. 157. На основі фінікійської абетки виникла грецька. З'явився новий тип міста з широкими вулицями, які перетиналися під прямим кутом. — Дуже таємний зв'язок між реченнями одного абзацу.

С. 157. Отже, велика грецька колонізація призвела до культурного збагачення греків-колоністів, жителів Стародавнього Сходу, Середземномор'я і Північного Причорномор'я. — Не зрозуміло, хто кого збагачував? Названі поняття різного порядку за змістом та географією, Індія та Китай — це також Стародавній Схід, але там про грецьку колонізацію навіть не чули.

С. 158. У II тисячолітті до нашої ери (не дуже точна дата) в затоці (безпосередньо «в затоці»?) Егейського моря виникло місто Афіни. — Давні Афіни були розташовані на суходолі в семи кілометрах від берега моря.

С. 170. Уперше застосували кінноту як військо в Давній Греції — Помилкове твердження. Кінноту як військо вперше застосовували ассирійці [яких автори програми вилучили з історії Стародавнього світу]. «Найбільшу кавалерію мали Афіни». — Найбільшу кавалерію мали все ж таки поліси Фессалії та Македонія.

С. 172. Авторки підручника чомусь не вказують, що повстання проти перського панування підняли давньогрецькі міста, розташовані на східному березі Егейського моря. З тексту виходить, що лише Мілет вів боротьбу проти персів і «був захоплений і пограбований».

С. 172. Авторки підручника серйозно помиляються, стверджуючи, що Дарій I очолив похід проти греків у 490 р. до н. е., а після Марафонської битви «Дарій I та його оточення врятувалися втечею». — Дарія I там не було. Перське військо очолювали його полководці мідієць Датіс та племінник царя Артаферн.

С. 176. Перські судна не могли в'їжджати в Егейське море. — Все ж таки, здається, що судна плавають (ходять), а не їздять.

С. 179. Македонці оволоділи фінікійськими містами, яким набридла влада персів. — Так «набридла», що Тир більш ніж на пів року затримав македонське військо й гідно стримував облогу, за що його мешканців жорстоко покарав Александр Македонський.

С. 197. *Саме тоді [I ст. до н. е. — III ст. н. е.] Римська імперія підкорила грецькі колонії.* — Використання терміна «колонії» в цьому контексті недоречне. На той час це вже були самостійні територіальні держави. До речі, вони ніколи не були «підкорені» Римом. За своїм статусом вони були «союзниками» Риму. Тут були розташовані римські гарнізони, але Ольвія, Херсонес, Боспорське царство зберегли політичну незалежність. Тут функціонували й упевнено діяли всі відповідні інститути незалежної державної влади.

С. 209. *Змагалися спортсмени в п'ятиборстві, боротьбі, перегонах на колісницях, кулачних боях, згодом — у метанні диска, списа.* — Чомусь забули про біг, а саме з цього виду змагань починалися олімпійські ігри.

С. 213. *Курос з Паросського Асклепіона.* — Треба «Асклепіона».

С. 213. *Острів галявинок. Колос Родоський уособлював свободу й незалежність його мешканців.* — По-перше, невдале речення, яке можна розуміти як твердження, що в колоса були якісь мешканці. По-друге, сучасники й фахівці впевнено твердять, що колос бога Сонця Геліоса уособлював постать та був схожий на Александра Македонського.

С. 215. *«... кожне грецьке місто було самостійною державою, а влада належала не одному правителю, а всім вільним громадянам».* — Твердження не відповідає дійсності. Зовсім не кожне місто було самостійною державою. Наприклад, такі міста Аттики, як Марафон, Елевсін, Саламін та інші не були самостійними державами й входили до складу Афінського полісу. У деяких давньогрецьких містах збереглась монархічна форма правління.

С. 224. *Острів цікавинок. Легенда про заснування Рима.* — Переказ легенди викликає здивування, бо учні не дізнаються, що заснування Рима супроводжувалося братовбивством.

С. 230. *«Намісниками призначалися віддані диктатору люди. За Юлія Цезаря було введено правила дорожнього руху. У 45 році до нашої ери запроваджено новий сонячний календар».* — «На городі бузина, а в Києві дядько». Не зрозуміло, як пов'язані ці речення одного абзацу.

С. 235. «У 212 році імператор Каракалла надав права громадян вільному населенню імперії, за які піддані мали платити податки. Це викликало невдоволення в провінціях і, як наслідок, — проголошення самостійності провінцій». — Твердження не відповідає дійсності, оскільки сучасники й нащадки високо оцінювали едикт Каракалли. Щодо «проголошення самостійності провінцій», то такі випадки науці на сьогодні не відомі.

С. 253. «... багаті люди — жили в кварталах, розташованих на Палатинських пагорбах». — Так, Рим виник на семи пагорбах. Палатин був одним з них. З часом він був забудований палацами римських імператорів, тому місця для «кварталів багатих людей» тут не вистачало.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що до підручника Г. Хлібовської, М. Крижановської, О. Наумчук виникає багато запитань. Передусім, з'являються сумніви щодо фахової підготовки авторок цього видання. Аналогічні сумніви стосуються рецензентів підручника, які рекомендували його до друку. І головне питання: у який спосіб такий підручник опинився серед переможців національного конкурсу й отримав відповідне фінансування?

Sergiy Dyachkov

Candidate of History, Associate Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: s.v.dyachkov@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7884-2572>

THE 'NEW UKRAINIAN SCHOOL.' A HISTORY TEXTBOOK FOR THE 6TH GRADE: A FAILED ATTEMPT

Textbook Review: Khlibovs'ka, H., Kryzhanovs'ka, M., Naumchuk, O.
*Istoriia Ukrainy. Vsesvitnia istoriia: pidruchnyk dlia 6 klasu zakladiv
zahal'noi seredn'oi osvity. Ternopil': Aston, 2023. 288 s.: il.*

The publication under review is the textbook by H. Khlibovska, M. Kryzhanovska, and O. Naumchuk "History of Ukraine. World history: Textbook for the 6th Grade of Institutions of General Secondary Education" (Ternopil: Aston, 2023), a national competition winner in 2023. The reviewer sees the recognition accorded to this textbook as an unfortunate misunderstanding. The work is replete with errors of fact, logic, and style. The structure of the textbook is poorly thought out and far from effective. The authors' attempts to encourage the use of the Internet in the learning process in most cases cannot be considered successful. It must be stated that the textbook does not meet the requirements of the 'New Ukrainian School.'

Keywords: history textbook for the 6th grade, history of the ancient world in secondary school, 'New Ukrainian School,' innovations in secondary-school textbooks, use of the Internet.

Текст надійшов до редакції 12.03.2024.

The text was received by the editors 12.03.2024.

Текст затверджено до друку 04.05.2024.

The text is recommended for printing 04.05.2024.